

La resposta de Ramon Astruc de Cortielles és llarga: tretze folis, i té onze parts o capítols. Sembla una resposta estructurada. Avui no es pot precisar més. Fins ara només es coneixien els intents de Benet XIII (1412) per a recuperar el renegat absolent-lo d'apostasia i els d'Alfons IV (1423) per a facilitar-li el retorn a terres cristianes. Les dues *epístoles* del ms. de Bad Windsheim són dos testimonis inèdits i segurament interessants de la polèmica entre cristians i musulmans a la part catalana de la Corona d'Aragó, tanmateix menys documentada que la polèmica amb els jueus.

Ramon Astruc de Cortielles no és un desconegut. Fa cinquanta anys se'n va publicar un text, exhumant notícies trobades ací i allà sobre la seva vida i miracles.¹⁴ El ms. de Bad Windsheim permetrà de conèixer millor aquest lul·lista combatiu.

S'han començat les gestions per captar els dos escrits i es preveu una missió per a estudiar el ms. 77 i el seu *iter* cap al convent d'agustins de Windsheim.

Jaume de PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

III

UN ALTRE MANUSCRIT DE LA TRADUCCIÓ EN FRANCÈS DEL LLIBRE DELS ÀNGELS DE FRANCESC EIXIMENIS

En el volum ZIMELIEN. *Abendländische Handschriften des Mittelalters aus dem Sammlungen der Stiftung Preussischer Kulturbesitz Berlin. Ausstellung 13. Dezember 1975 – 1. Februar 1976. Sonderausstellungsballe der staatlichen Museen Berlin-Dahlem, Lansstrasse 8, Wiesbaden [1975]*, p. 188-189, hi ha notícia d'un manuscrit de la traducció en francès del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis, fins ara ignorat a Catalunya.

Es tracta d'un manuscrit de pergamí, escrit a França entre 1425 i 1430; per tant, seria un dels testimonis més antics de la traducció. Havia format part de la col·lecció Hamilton de la Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz (ms. 255), i ara es conserva al Kupferstichkabinett de la dita biblioteca berlinesa, sign. 78 D 9.

Al f. 128v d'aquest manuscrit hi ha esment d'Anne de Graville, filla de l'almirall de França Louis Malet de Graville († 1516).

14. Cf. Nicolau Eimeric i Raimon Astruc de Cortielles. *Noves dades a propòsit de la controvèrsia mariana entorn de 1395*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" XXV-I (1979-1980) 309-331.

Literatura: W. v. SEIDLITZ, *Die illustrierten Handschriften der Hamilton-Sammlung zu Berlin*, dins «Repertorium für Kunstwissenschaft», VIII (1885), 109;

Siegfried LEMM, *Kurzes Verzeichnis der Romanischen Handschriften*, dins «Mitteilungen aus der Kgl. Bibliothek», IV (1918), 28.

P. WESCHER, *Beschreibendes Verzeichnis der Miniaturen – Handschriften und Einzelblätter des Kupferstichkabinetts der Staatlichen Museen Berlin*, Leipzig 1931, p. 145;

L. OLSCHKI, *Manuscripts français à peintures des bibliothèques d'Allemagne*, Ginebra 1932, 40, pl. XLVI;

H. BOESE, *Die lateinischen Handschriften der Sammlung Hamilton zu Berlin*, Wiesbaden 1966, n. 245, p. 130.

En l'edició dels dos volums del *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservades en biblioteques públiques*, estampats a cura de l'IEC i de la Facultat de Teologia de Catalunya-Ateneu Universitari Sant Pacià, a Barcelona, els any 2012 i 2023, aquest ms. no hi figura, per bé que el coneixement de l'existència del dit testimoni hauria estat possible a Catalunya abans i després de la guerra.¹⁵ Tots els responsables d'aquella publicació hem d'admetre i confessar de pla la fallada.

15. El 25 d'abril del 1925 —precisió que devem a la senyora Marga Losantos Viñolas, de la BC— Jordi Rubió feia entrar a la BC (és el registre 89.998) el volum IV de les «Mitteilungen aus der Kgl. Bibliothek» (1918) de Berlín, amb el *Verzeichnis* de Siegfried Lemm, on és esmentat el manuscrit d'Eiximenis. Ni Rubió ni Pere Bohigas quan treballava en el «Repertori de manuscrits catalans» ni ningú més de la BC no va prendre nota del ms. eiximenià francès inventariat a les «Mitteilungen»: prova n'és que l'exemplar va entrar intons i així ha restat al dipòsit de la BC fins al dia 20 d'agost del 2024, quan a requesta nostra perquè fos servit a sala ha hagut d'ésser prèviament obert per la bibliotecària de torn, sra. Carina Mirassó. En la fitxa de les «Mitteilungen aus der Kgl. Bibliothek», IV (1918) del vell cedulari de la BC no hi ha cap remissió ni cap esment dels (pocs) autors catalans presents a l'inventari de Lemm. Per tant, aquesta notícia bibliogràfica del ms. francès del *Llibre dels Àngels* del Kupferstichkabinett berlinès ha quedat sepultada durant mes de cent anys en el silenci dels cedularis i del magatzem de la BC.

Un altre exemplar de les «Mitteilungen aus der Kgl. Bibliothek», IV (1918) existeix a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Aquest exemplar tampoc no tingut la virtut, segons sembla, de modificar l'estat col·lectiu d'ignorància sobre el ms. eiximenià del Kupferstichkabinett de Berlín.

Les obres de Wescher i d'Olschki citades no figuren al catàleg de la BC, amb les conseqüències negatives de rigor per als responsables de l'IEC i de la BC dels anys trenta i de després de la guerra.

Finalment queda l'obra de Boese, publicada el 1966, on és catalogat el manuscrit del Kupferstichkabinett, sense que ningú no se n'hagi adonat. Aquest catàleg entrà a la BC l'any després del 1966, i ha estat consultable des d'aleshores, però presenta una anomalia: en els seus índexs d'incipits, de matèries i d'autors hom hi buscaria en va l'incipit del manuscrit francès de *Llibre dels Àngels* i el nom de Francesc Eiximenis, sota cap de les seves formes possibles. Els lectors assidus de catàlegs de manuscrits solen començar la lectura d'aquests mamotrets pels índexs; els índexs, en efecte, orienten de manera precisa cap al contingut del catàleg, i així amb una ullada —sempre que sigui atenta— el lector endevina tot d'una el que l'interessa i el que pot desesti-

En aquell *Catàleg* feiem notar que la qüestió dels fragments manuscrits de la traducció al francès del *Llibre dels Àngels* d'Eiximenis estava per encetar. Es preveia, doncs, que aquest era un camp obert. No s'esperava tan aviat, emperò, la sorpresa de l'aparició d'un manuscrit sencer d'aquella traducció. Que el ms. passés desapercbut és vexant. Que el manuscrit sigui a Berlin és un toc d'atenció: Les biblioteques europees no franceses ni espanyoles no han estat suficientment explorades, i aquest camp pot donar ensurts a l'investigador català. Pel que fa a Eiximenis, ho acaba de fer.

No és la primera ni l'última vegada que després de la publicació d'un catàleg apareixen testimonis nous de l'autor o de la matèria catalogada. Al capdavant, que un catàleg es vagi tornant obsolet vol dir que el coneixement hi va guanyant. Això no obstant, és incòmode constatar la fallada que representa el fet que una notícia bibliogràfica arribi als primers interessats en conèixer-la gairebé un segle i mig després d'haver estat divulgada.

Si recordem ara que el catàleg de Windsheim és de molt anterior al catàleg de l'exposició de Berlin, potser no serà inoportú fer una mica de balanç.

És positiu que unes circumstàncies contingents hagin fet recular la nostra ignorància sobre manuscrits de Turmeda, de Cortielles i de la traducció en francès del *Llibre dels àngels* d'Eiximenis. En canvi, reputem negatiu que les notícies s'hagin hagut d'anar a llegir a sis-cents quilòmetres de Barcelona o a mil, perquè els catalegs on apareixen les notícies no es troben a la BC o no han estat buidats els que hauria anat bé de buidar. També és negatiu que la lectura hagi estat purament casual, no lligada a cap programa planificat de recerca.

És pernicios que la BC no hagi disposat ni disposi encara —en disposarà mai?— dels elements personals i bibliogràfics indispensables per a resoldre el problema per al qual havia estat creada: ésser el primer centre patrimonial bibliogràfic de Catalunya i l'instrument per a facilitar i potenciar la recerca dels catalans sobre els homes i les coses de Catalunya. Jordi Rubió Balaguer, Ramon d'Alós Moner, Pere Bohigas es basquejaren per a obtenir informació bibliogràfica de primera mà sobre els manuscrits catalans d'ací i dels escampats pel mon. Van encetar la tasca, sempre enmig de contrarietats, i el resultat de la guerra civil ho paralitzà tot. Després, és clar, què es podia demanar en ple franquisme a una «Biblioteca Central»? El fet és que el franquisme fa molt de temps que ha passat avall i tanmateix la BC no disposa avui ni del local, ni del personal, ni de l'utilatge que la convertirien en allò per a què fou creada.

I és igualment negatiu que l'IEC no tingui l'obligació institucional —l'equip de govern actual trepitja fort cap aquesta direcció— d'establir les bases de

mar. No sabem perquè Boese va ometre el nom d'Eiximenis a l'índex d'antropònims, on havia de figurar inexorablement al costat de tots els altres noms indexats amb regularitat. *Habent sua fata libelli*. Per acabar, el catàleg de Dominique STUTZMANN i de Piotr TYLUS, *Les manuscrits médiévaux français et occitans de la Preussische Staatsbibliothek et de la Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz*, publicat el 2007, no inclou el ms. d'Eiximenis. D'aquesta manera unes altres vies d'accés al coneixement del ms. eiximenisià berlinès quedaven obstaculitzades per a l'estudiós.

dades indispensables per a explorar i fixar el patrimoni històric i social real de Catalunya. I això sigui dit en el sentit més ampli del concepte de patrimoni, avui que tants elements de l'hàbitat, del paisatge i dels recursos naturals es troben en procés de canvi accelerat.

Les relacions actuals entre l'IEC i la BC, purament decoratives —per dir de forma educada que no existeixen—, s'haurien de revisar a fons, si el binomi IEC-BC encara pot jugar a favor de potenciar la recerca en matèria humanística i en ciències socials que s'impulsa des de l'equip de govern de l'IEC i la seva Secretaria Científica. Altrament el futur de l'IEC s'anirà tornant gris i, dins el seu gènere, la BC afeblirà les seves capacitats d'ésser un motor potent de la recerca.

Jaume de PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

IV

INVENTARI ACTUALITZAT DELS MANUSCRITS I EDICIONS ANTIGUES DE FRANCESC EIXIMENIS

Les lletres en majúscula i entre claudàtors que acompanyen alguns manuscrits els han estat donades pels estudiosos del stemma d'aquelles obres eiximenisanes, en funció del valor crític de cada còdex dins el stemma.

Sota cada entrada de l'inventari fem constar les pàgines on cada manuscrit és descrit més particularment en els dos volums del *Catàleg dels manuscrits de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques*, editats per l'IEC els anys 2012 (I) i 2023 (II).

Aquest inventari invalida, substitueix i és una revisió dels publicats en *Notes sobre els manuscrits de l'obra de Francesc Eiximenis* dins Antoni RIERA I MELIS (coord. cient.), «Francesc Eiximenis (c. 1330-1409): el context i l'obra d'un gran pensador medieval», Barcelona, IEC 2015, 323-350, i en el vol. II del *Catàleg* acabat d'esmentar (2023), 50-85.

PRIMERA PART OBRES ORIGINALS EN CATALÀ

Tractat d'usura (ca. 1380)

1

BARCELONA, ACA, fons Sant Cugat, ms. 42, f. 1v-14v a. 1425-1452.
Cat., I, 29-34.